

Bartha Attila

Makrogazdasági stabilizáció másképp – a gazdaságpolitika populista fordulata¹

BEVEZETŐ

A 2010-es választások alapvető fordulatot hoztak a magyar gazdaságpolitikában. Miután a kétezres években a magyar gazdaság teljesítménye látványosan elmaradt a többi visegrádi országtól, az évtized végén kétharmados többséggel jutott hatalomra a Fidesz–KDNP pártszövetség. A hatalmi paletta radikális ártrendeződésében döntő szerepe volt a megelőző MSZP–SZDSZ-kormányok gazdaságpolitikai kudarcának. Annak, hogy 2002–2007 között a szociálliberális kormányok csak fenntarthatatlan makropénzügyi folyamatok mellett tudták teljesíteni jóléti ígéreteiket, majd pedig a 2008-tól elmélyülő globális pénzügyi válság és a rá következő európai adósságválság időszakában a kényszerű – szakpolitikai értelemben ugyan részben eredményes – stabilizációs intézkedéseket a politikai támogatottság teljes hiányában valósították meg. Ezt követően a 2010-ben győztes Fidesz–KDNP-kormány számára sem ígérkezett könnyűnek a gazdaságpolitika menedzselése; különösen annak fényében, hogy az új kormány a makrogazdasági stabilizációt a fölényes politikai támogatottság megőrzése mellett kívánta megvalósítani. A 2014-es választások eredményeinek tanúsága szerint ugyanakkor ez a kormányzati törekvés sikerrel járt.² A fejezet további részében a mellett sorakoztatok fel evidenciákat, hogy a Fidesz–KDNP által megvalósított makrogazdasági stabilizáció politikai támogatottságában jelentős szerepe volt a gazdaságpolitika populista fordulatának.

¹ A tanulmány a *POPULPOL: Populizmus a közpolitikában* MTA TK Inkubátor kutatási projekt keretében készült.

² A választási esélyegyenlőség szempontjából a 2014-es tavaszi országgyűlési választások joggal bírálhatók (Ilonszki–Várnagy 2016), hasonlóan az őszi önkormányzati választásokhoz. Az ugyanabban az évben történt, a választási procedúrát tekintve vitathatatlanul szabad és tisztességes európai parlamenti (EP-) választások is a kormányzó pártszövetség elsőprő fölényét mutatták ugyanakkor: a Fidesz–KDNP a szavazatok 51,5%-át kapta, és ezzel 12 EP-mandátumot szerzett meg a lehetséges 21-ből (57,1%).

Populista gazdaságpolitika alatt írásomban nem a fiskális politikai felelőtlenség jelenségét értem, bár e két fogalmat a gazdaságpolitikai elemzések és a közgazdasági irodalom egy része is szinonimának tekinti (lásd például Györffy 2007). A populista gazdaságpolitika makrogazdasági értelmezése a politikai üzleti ciklusok gondolatára (Nordhaus 1975) épül, normatívan összekapcsolva a fiskális politikai és a választási ciklusokat, mégpedig egyértelműen negatív értéktartalommal.³ Ilyen nézőpontból a populista gazdaságpolitika makropénzügyileg evidensen fenntarthatatlan, a fiskális politika túlköltekezési hajlamának, a „fiskális alkoholizmusnak” (Kopits 2006, 13) és a kormányzati adósság ebből következő folytonos növekedésének pedig csak erős külső gazdasági kényszerek szabnak határt. Az általam választott politikatudományi perspektívából ugyanakkor a populista gazdaságpolitika a populista közpolitika egyik alelete, és ebben a megközelítésben nem egyértelmű a viszony a populista gazdaságpolitika és a fiskális politika makropénzügyi fenntarthatósága között. Sőt, a közelmúlt magyarországi folyamatai éppenséggel azt mutatják, hogy populista gazdaságpolitika mellett is lehetséges a makrogazdasági stabilizáció, az államháztartási hiány alacsony szinten tartása és az államadósság csökkentése. A továbbiakban először a populista közpolitika – ezen belül pedig a populista gazdaságpolitika – konceptuális kereteit ismertetem, majd a makrogazdasági stabilizáció területén vizsgálom a populista gazdaságpolitika ideáltipikus mechanizmusait, mindezt a közelmúlt magyarországi makrogazdasági trendjeivel illusztrálva. Végül összegzem az eredményeket, rámutatva a kirajzolódó további kutatási irányokra.

POPULIZMUS ÉS KÖZPOLITIKA, POPULISTA GAZDASÁGPOLITIKA

Több mint egy évtizeddel ezelőtt írott nagy hatású tanulmányában Mudde a fejlett nyugat-európai országok kontextusában a populista korszellem (*populist Zeitgeist*) előretöréséről írt, amelyet a hatalmon levő kormányzati vezetőknek az ellenzéki populista pártok viselkedésére történő reakciójaként aposztrofált (Mudde 2004). A közelmúltban azonban Kriesi a populizmus nyugat-európai és kelet-közép-európai trendjeit áttekintve felhívta a figyelmet arra, hogy régióink országaiiban a populizmus még a nyugat-európainál is jelentősebb szerepet játszik (Kriesi 2014, 372). A populizmussal kapcsolatos eddigi kutatások általában a jelenség hatalmpolitikai aspektusait vizsgálták, és elsősorban a populizmus és a liberális demokrácia ellentmondásos kapcsolatát tárgyalták (lásd Canovan 1999; Mair 2002;

³ Ehhez a konceptualizáláshoz hasonlóan a populizmus normatív és negatív értéktartalmú konnotációját hordozza a büntetőpolitika irodalmában használt „büntető populizmus” terminológiája is (Boda et al. 2015).

Abts–Rummen 2007; Korkut 2012; Mudde–Rovira Kaltwasser 2012). Eközben a populizmus közpolitikai következményeire alig irányult figyelem – vélhetően elsősorban amiatt, mert a populista pártok Nyugat-Európában jellemzően nem kerültek hatalomra. Učeň (2007) ugyanakkor rámutatott, hogy Kelet-Közép-Európában számos hatalmon levő párt is kifejezetten populista vonásokat mutat, és ezeknek a kormányzó pártoknak a „centrista populizmusa” (Učeň 2007, 60) közpolitikai értelemben sem szükségképpen sikertelen.

A populista közpolitika (és a populista gazdaságpolitika) konceptualizálásához röviden áttekintem a populizmus szokásos politikatudományi értelmezéseit. Több mint fél évszázaddal ezelőtt írott klasszikus művében, a *Homo politicus*-ban Lipset a populizmust egyértelműen mozgalomként, mégpedig a szegényebb társadalmi rétegek szélsőséges tömegmozgalmaként határozta meg (Lipset 1988 [1960]). Megközelítését elsősorban a második világháború utáni latin-amerikai politikai folyamatok inspirálták. Az utóbbi évtizedek irodalmában emellett a populizmus három újabb értelmezése rajzolódott ki: (1) a populizmus mint politikai stratégia (Weyland 2001; Jansen 2011), (2) a populizmus mint politikai kommunikációs stílus (Knight 1998; Canovan 1999; Laclau 2005; Korkut 2012; Moffitt–Tormey 2014) és (3) a populizmus mint ideológia (Mudde 2004; Mudde–Rovira Kaltwasser 2012). A három értelmezés konceptuális fókuszának különbsége mellett a közös halmaz is kikristályosodik a definíciós kísérletekből. Weyland szerint a populizmus olyan politikai stratégia, amelynek során a politikai vezető hatalmát jellemzően személyesen, közvetlenül, azaz közvetítő aktorok hiányában és az intézményes korlátokon átlépve gyakorolja (Weyland 2001, 14). Knight számára a populizmus mint politikai kommunikációs stílus lényege a néppel való azonosulás, továbbá a „mi” versus „ők” szembenállás érzékeltetése (Knight 1998, 223), Moffitt és Tormey (2014) pedig a populista stílus három kulcselemként a „korrupt elittel” (az „establishmenttel”) szemben az „igazi néphez” fordulást, valamiféle válság, hanyatlás és/vagy fenyegetettség kontextualizálását, továbbá a köznyelvi, bulvár stílusú kommunikációs stílust említik (lásd még Canovan 1999). Végül Mudde és Rovira Kaltwasser a populizmust olyan „lazán körvonalazott” ideológiaként definiálják, amely a társadalmat az „igazi nép” és a „korrupt elit” antagonisztikus ellentéteként látja, a politika feladatának pedig a politikai közösség általános akaratának (*volonté générale*) kifejezését tekinti (Mudde–Rovira Kaltwasser 2012, 8). Kétségtelen, hogy ezek a meghatározások részben átfedik egymást, miközben a populizmus jelenségének különböző aspektusait ragadják meg.

A populista közpolitika ideáltípusának megalkotásához elsősorban a politikai kommunikációs stílussal, a megosztott társadalom percepciójával és az intézmények szerepének felfogásával kapcsolatos szempontok relevánsak. Ezeket a dimenziókat integrálja Pappas (2014), aki a populista politikai viselkedést olyan

szigorúan többségi elvű megközelítésként definiálja, amely egy alapvető törésvonalat tételez a politikai közösségben. A tipikusan karizmatikus populista politikai vezetés pedig ennek az esszenciálisként felfogott megosztottságnak a kikristályosításán, ellenséges narratívákkal történő elmélyítésén munkálkodik. Mindebből adódóan a populista közpolitikai pozíció – negatív meghatározással – jellemzően nem érzékeny a kisebbségi véleményekre. Másrészt, amennyiben nem élvez egyértelmű többségi támogatást, tipikusan elutasító a felvilágosult elitizmust reprezentáló nemzetközi intézmények közpolitikai álláspontjával (valamint az ilyen intézményekhez kötődő közpolitikai, szakértői aktorok, illetve civil társadalmi csoportok javaslataival) szemben.

Pozitív értelemben a populista közpolitika egyrészt a releváns véleményközösség (*audience*), másrészt a tipikus narratívák, harmadrészt pedig a közpolitikai döntések jellemző intézményi mechanizmusai alapján határozható meg. Egyfelől a populista közpolitikai pozíció alapvetően rezponzív az „igazi népet” reprezentáló választói többség preferenciái iránt, és szemben áll mind a politikailag népszerűtlen kisebbségekkel (Sullivan et al. 1985), mind pedig a „korrupt elitként” azonosított korábbi kormányzattal (kormányzatokkal). Másfelől a populista közpolitikai narratívák tipikusan megosztók: világos a jók és/vagy áldozatok közösségéhez tartozók, illetve a rosszak és/vagy bűnösök, felelőtlenek tábora. Ezek a narratívák ugyanakkor a hagyományos ideológiai pozíciókhoz nem kötődnek erősen – a releváns véleményközösség preferenciái vagy a külső (gazdasági, hatalmi) kényszerek alakulásának függvényében rugalmasan változhatnak,⁴ és a narratívákban a hősök és a gazemberek (Shanahan et al. 2011), azaz a jóként, illetve rosszként meghatározott populáció összetétele könnyen módosulhat. Végül a populista kormányzatok közpolitikai döntéseik során jellemzően minimalizálni igyekeznek az alkotmányos fékek és ellensúlyok, továbbá az egyéb demokratikus intézményi korlátok szerepét a döntéshozatal hatékonysága érdekében. A populista közpolitika-alkotás ideáltípusának dimenzióit az I. táblázat összegzi.

Mindebből a közpolitikai folyamatban érdemi szerepet játszó aktorokra, továbbá a politikai vezetés és az állampolgárok közötti viszonyra is adódnak következtetések. Populista kormányzás esetén a politikai vezetés a közpolitikai folyamatot minden fázisában kizárólagosan uralja: a szakértői vélemények, üzleti, munkavállalói és egyéb szakmai csoportok, civil szervezetek hatása a közpolitikai döntésekre elhanyagolható. A közpolitikai változások kezdeményezése is a kormányzó pártok monopóliuma, közpolitikai dialógus a különböző érdekcsoportokat reprezentáló szervezetekkel legfeljebb ad hoc formában valósul meg. A döntések szakmai és állampolgári kontrollja minimális a közvetítő intézményeken keresztül, a képviseleti demokrácia szokásos, személytelen intézményei

⁴ Taggart (2000) a populizmus ideáltípus jellemzőjének tekinti annak kamélontermészetét.

1. táblázat. A populista közpolitika ideáltípusa: releváns véleményközössége, tipikus narratívái, illetve meghatározó politikai kommunikációs és intézményi mechanizmusai

Releváns véleményközösség	az „igazi népet” reprezentáló választói többség
Mérsékelt releváns véleményközösségek	nemzetközi intézmények; szakértők, szakmai csoportok; a civil társadalom aktorai; népszerűtlen kisebbségek
Tipikus narratívák	megosztóak, ellenségesek – amelyekben világos, kik a jók/hősök/áldozatok vs. rosszak/gazemberek/bűnösök/felelőtlenek
Meghatározó politikai kommunikációs és intézményi mechanizmusok	közvetlen, egyirányú kommunikáció a választópolgárokkal; állampolgári véleménykutatások; a politikai hatalom reprezentánsai által kezdeményezett referendumok; ad-hoc konzultációk előzetesen kijelölt szakmai, üzleti és civil aktorokkal
Felértékelődő demokratikus intézmények, kommunikációs fórumok	parlamenti bizottságok; ombudsmanok; érdekegyeztetés rendszeres fórumai; üzleti és civil lobbizás szokásos csatornái

pedig kiüresednek, elveszítik demokratikus ellenőrző funkciójukat. Felértékelődik ugyanakkor a közvetlen és jellemzően egyirányú, a politikai vezetéstől az állampolgárok felé irányuló kommunikáció: megnő az állampolgári véleménykutatások és a népszavazások szerepe – a referendumokat pedig gyakran ugyancsak a hatalmi pozícióban levő aktorok kezdeményezik. Ennek folytán populista kormányzás esetén a közpolitikai döntések helyénvalóságának megítélése elsősorban nem a közpolitikai értékelések szokásos kritériumaiból következik, hanem az állampolgároknak a politikai vezetésbe vetett bizalma alakítja. Ez a fajta bizalom azonban nem a demokráciákra általában jellemző ideológiai alapú vagy a közpolitikai hatékonyságra épülő bizalom (lásd Jamal–Nooruddin 2010; Denemark–Niemi 2012), hanem inkább olyan perszonalizált bizalom, amely döntően a karizmatikus politikai vezetés és az állampolgárok közötti emocionális azonosulásra épül.

A populista kormányzatok közpolitikai döntéseinek fent vázolt ideáltípusából nem adódik egyértelmű következtetés a közpolitikák eredményességére – a közpolitika populista karaktere elsősorban sajátos rezponzivitásában, procedurális jellemzőiben és a közpolitikai döntések értelmezési kereteinek, narratíváinak alakításában mutatkozik meg. Így a populista közpolitikai pozíció kötődhet akár hagyományos baloldali, akár hagyományos jobboldali állásponthez, elsősorban

annak függvényében, hogy a populista kormányzó erők miként konstruálják az „igazi népet”, a politikai közösségnek a véleményalkotás szempontjából számukra releváns részét. Nyugat-Európában a jobboldali populista pártok jellemzően kulturális alapon, a baloldali populista pártok pedig inkább osztályalapon, a társadalmi rétegződés szerinti pozíció alapján jelölik ki az „igazi nép” határait (Kriesi 2014). A kelet-közép-európai országok centrista populista pártjai számára ugyanakkor ezek az ideológiai választóvonalak átjárhatóak – annál is inkább, mivel a régió új democráciáiban a pártkötődések, az ideológiák és a szakpolitikai preferenciák kapcsolata ellentmondásos (vö. „Ahol a baloldal a jobboldal”, Tavits–Letki 2009).

A populista közpolitika fenti ideáltipikus jellemzői értelemszerűen érvényesek a populista gazdaságpolitika, ezen belül a makrogazdasági stabilizációk esetében is – a releváns véleményközösségeket, tipikus narratívákat, kommunikációs fórumokat és intézményi mechanizmusokat a gazdaságpolitika területére, valamint a makrogazdasági stabilizációk esetére alkalmazva. Ehhez a specifikációhoz a következőkben áttekintem a magyar makrogazdasági stabilizációk, illetve általában a stabilizációk nemzetközi kontextusát.

MAKROGAZDASÁGI STABILIZÁCIÓK MAGYARORSZÁGON

A rendszerváltás idején Magyarország egyik terhes öröksége a nagymértékű eladósodottság volt, amely alapvetően rányomta bélyegét az új magyar demokrácia első évtizedeinek gazdaságpolitikai folyamataira. Az elmúlt negyedszázad nemzetközi válságperiódusaiban Magyarország többször is jelentős külső pénzügyi segítségre szorult, illetve ezzel párhuzamosan makrogazdasági stabilizációs intézkedésekre kényszerült – a kilencvenes évek elejének, majd közepének válsága után legutóbb a kétezres évek végén, a globális pénzügyi válságból kinövő európai adósságválság idején. A nemzetközi intézmények, mindenekelőtt a Nemzetközi Valutaalap pénzügyi segítségével megvalósuló stabilizációk jellemző forgatókönyve szerint ilyenkor a fiskális politikában adóemelés és a közszféra kiadásainak, a béreknek és a nyugdíjaknak a nominális befagyasztása történik. Ezzel egyidejűleg a monetáris politikában kamatemelés és a nemzeti valuta leértékelése következik be – abban a reményben, hogy a költségvetés csökkenő finanszírozási igénye mellett az ország vállalatainak javuló export-versenyképessége gyorsan konszolidálja a makrogazdasági mérlegeket. Ezek a kiigazítások szakpolitikailag ugyan eredményesek lehetnek, politikailag azonban rendszerint drasztikus népszerűségvesztést hoznak azoknak a pártoknak, amelyek a stabilizációt végrehajtó kormányokat adják.

Ez történt Magyarországon is a 2010-es választások előtt, ugyanakkor a kormányváltás idején a makrogazdasági konszolidáció még nem volt teljes. Így abban

a Fidesz–KDNP-nek sem volt választása, hogy végre kellett hajtania bizonyos stabilizációs lépéseket. Sőt úgy tűnhetett, hogy a stabilizáció mikéntjében sincs érdemi mozgástere az új kormánynak a nemzetközi hitelezőktől történő függés miatt. A Fidesz–KDNP-vezetés mindenestre mielőbb szabadulni igyekezett a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és az Európai Unió csomagjától, mivel a makrogazdasági stabilizációt nem a washingtoni konszenzus⁵ (Lányi 1997a; Lányi 1997b) kondicionalitáson alapuló receptkönyve (Babb 2013) szerint szándékozott végrehajtani. A társadalmilag menedzselhető stabilizációhoz azonban elengedhetetlen volt a külső finanszírozás fenntartása, amelyet az IMF és az EU hitelcsomagjának felmondása esetén csakis a globális pénzvilág piaci szereplőitől kapott hitelekől lehetett biztosítani, mégpedig – az értelemszerűen magas kockázati felár miatt – a nemzetközi intézményi finanszírozásnál lényegesen drágábban.

A STABILIZÁCIÓK NEMZETKÖZI AKTORAI: A GLOBÁLIS PÉNZ- ÉS TŐKEPIACOK, ILLETVE A NEMZETKÖZI INTÉZMÉNYEK HATÁSA

A szokásos feltevés szerint a globális pénz- és tőkepiacok világában a restriktív, vagyis a leértékelésre, illetve az államháztartási kiadások visszafogására épülő makrogazdasági stabilizációnak nincs érdemi alternatívája. Kétségtelen, hogy a nemzetközi pénzpiaci befektetők pillanatok alatt képesek pénzeszközeiket átcsoportosítani, és így súlyosan megdrágíthatják a sérülékeny országok finanszírozását. Logikus következtetésnek látszik, hogy emiatt az olyan jelentős külső pénzügyi kitettséggel bíró országok, mint Magyarország (és különösen, mint amilyen Magyarország 2010-ben volt), praktikusán csakis a washingtoni konszenzuson alapuló, neoliberális kiigazító recepteket követhetik. Csakhogy ez nincs egészen így.

Layna Mosley (2000) már jó másfél évtizeddel ezelőtt rámutatott arra, hogy a nemzetközi pénzpiaci befektetők befolyása a nemzeti gazdaságpolitikák autonómiájára valójában féloldalas. A globális tőkeáramlások nagymértékű ingadozása miatt a nemzetközi pénzpiac ítéletét ugyan nem hagyhatják figyelmen kívül a kormányzatok, ebből azonban nem következik, hogy a globális befektetők szubsztantív értelemben is szigorú kontrollt gyakorolnának a nemzeti gazdaságpolitikai döntések felett. Empirikus vizsgálata során Mosley arra a következtetésre jutott,

⁵ Két évtizeddel ezelőtti írásában Lányi Kamilla (1997a és 1997b) a washingtoni konszenzus gazdaságpolitikai receptkönyvét a következő pontokban rekonstruálta: 1. államháztartási fegyelem; 2. közkiadások priorizálása az alapellátásra és az infrastrukturális fejlesztésekre; 3. adóreform: az adóalap szélesítése és az adókulcsok csökkentése; 4. pénz- és tőkemozgások liberalizálása; 5. export-ösztönző árfolyam-politika; 6. külkereskedelmi liberalizáció; 7. külföldi működőtőke-beáramlás serkentése szektorsemleges gazdaságpolitikai szabályozással; 8. privatizáció; 9. dereguláció és szabadpiaci hozzáférés; 10. a tulajdonjogok biztonsága.

hogy a globális pénzpiac fegyelmező hatása kétségkívül erős, de csak igen szűk területen, a monetáris és a fiskális politika legmagasabb aggregáltsági szintű indikátorainál – az inflációnál és államháztartási egyenlegnél, kisebb mértékben pedig az államadósságnál – érvényesül. Ezzel szemben a gazdaságpolitika specifikus területei, így az adópolitika vagy a foglalkoztatáspolitikai, illetve a hatalmon levő kormányzatok ideológiája vagy demokratikus hatalomgyakorlási mechanizmusai jellemzően nem érdeklik a nemzetközi pénzpiaci befektetőket (Mosley 2000, 748). Ezek a szempontok csupán extrém konstellációk esetén váltanak ki érdemi pénzpiaci reakciókat. Másként fogalmazva: azok a kormányzatok, amelyek képesek az alacsony infláció és a stabil államháztartási gazdálkodás megvalósítására, joggal bízhatnak abban, hogy a nemzetközi pénzpiacokon viszonylag kedvező feltételekkel jutnak pénzügyi forrásokhoz, függetlenül attól, hogy gazdaságpolitikai döntéseiket milyen ideológiák alapján, illetve milyen intézményi mechanizmusok mellett hozzák.

Ezt a megállapítást alapvetően a kétezres évek végének globális pénzpiaci válsága sem érvénytelenítette; a nemzetközi befektetők számára releváns, a makroszintű pénzügyi kockázatokat mérő indikátorok köre azonban az elmúlt évtizedben bővült. A makrogazdasági instabilitás mechanizmusait elemezve Ocampo (2005) már jóval a válság előtt rámutatott arra, hogy nemcsak az állam, hanem a magánszektor eladósodása is destabilizáló hatású lehet. A hitelezés kontrollálatlan expanziója, ezzel párhuzamosan pedig ingatlanbuborékok kialakulása tipikusan a reálárfolyam túlértékeltségéhez, illetve megugró külső egyensúlyhiányhoz vezet. Azt, hogy a magánszektor eladósodása akkor is súlyos makropénzügyi válságba torkollhat, ha az államháztartási gazdálkodás példamutatóan stabil, több euró-övezeti ország, például Írország vagy Spanyolország esete is demonstrálta (Oblath 2014). Ennek folytán a 2008 végétől elmélyülő európai adósságválság tapasztalatai beépültek az európai intézmények válság-előrejelző mechanizmusába,⁶ és visszaköszönnek a nemzetközi befektetők percepciókban is. Így a globális pénzpiacnak az egyes országok kockázatáról alkotott ítéletében az infláció, az államháztartási egyenleg és az államadósság mellett ma már a magánszektor eladósodottsága és a külső egyensúlyi pozíció is jelentős súllyal esik latba. A gazdaságpolitika egyéb területei vagy a demokrácia minősége ugyanakkor továbbra is legfeljebb szélsőséges esetekben relevánsak a befektetők döntéseinél.

⁶ Minimalizálendő a makrogazdasági instabilitás miatt potenciálisan bekövetkező válságok kockázatát, az Európai Bizottság 2012 óta működteti a makrogazdasági egyensúlyhiányok esetén követendő eljárások (Macroeconomic Imbalance Procedure, MIP) rendszerét (Official Journal, 2011). Az Eurostat rendszeresen közzéteszi ehhez kapcsolódó statisztikai jelentéseit, amelynek indikátorai között a külső egyensúly és a magánadósság jelzőszámai, továbbá az ingatlanárak változásának és a munkaerőpiacnak bizonyos mutatói is megjelennek (vö. Eurostat é. n.).

A nemzetközi pénzpiacok befolyása a gazdaságpolitika tartalmi és közpolitikai intézményi dimenzióira tehát valójában csekély – nemzetközi pénzpiaci finanszírozás esetén így a nemzeti gazdaságpolitikai autonómia még viszonylag eladósodott országok esetében is jelentős marad. Éppen fordított a helyzet a nemzetközi intézmények által nyújtott kölcsönöknél. Ilyenkor a szűken értelmezett makropénzügyi mozgástér a piacinál kedvezőbb hitelfeltételek miatt nagyobb, a gazdaságpolitikai döntések autonómiája ugyanakkor lényegesen kisebb, mivel a kölcsönfeltételek a gazdaságpolitika tartalmi és közpolitikai intézményi szempontjaira is vonatkoznak. A nemzetközi intézmények kölcsönei szinte mindig rendkívüliek abban az értelemben, hogy olyan bajba került kormányzatok számára folyósítják őket, amelyek képtelenek piaci feltételekkel a kormányzáshoz szükséges finanszírozási forrásokhoz jutni. Ilyenkor a hitelnyújtás explicit gazdaságpolitikai kondíciókkal társul.⁷ Ezeket a hitelfeltételeket ráadásul a washingtoni konszenzus elvei alakítják – így többek között a tulajdonjogok biztonsága, továbbá a szektorsemleges piacsabályozás és adópolitika –, amelyek alapvetően megnehezítik a populista gazdaságpolitika szempontjainak érvényesítését.

A populista kormányzatok perspektívájából az Európai Unió még a washingtoni konszenzus és a neoliberális ortodoxia letéteményesének tekintett IMF-nél (Taylor 1997; Babb 2013) is kellemetlenebb hitelező. Ennek kapcsán Lütz és Kranke (2014) rámutatnak, hogy a kétezres évek végén az EU-tagállamokat érintő mentőcsomagok kialakításakor az Európai Unió intézményei (mindenekelőtt a Gazdasági és Pénzügyek Tanácsa, az Ecofin) a Nemzetközi Valutaalap pozíciójához képest is szigorú hitelkondíciók mellett érveltek. Vagyis míg a kilencvenes évek végének ázsiai válsága⁸ után az IMF lényegesen rugalmasabb lett a hitelkondíciók támasztásában, és fogékonyabbnak mutatkozott az egyes országok sajátosságainak figyelembevételére, addig az EU a keresletkorlátozó és prociklikus stabilizáció apostolaként lépett fel (Lütz–Kranke 2014, 328). Ráadásul akkor, amikor a demokratikus politika szempontjait általában figyelmen kívül hagyó Nemzetközi Valutaalap mellett a hitelezők között az Európai Unió is megjelenik, a stabilizáció procedurális szempontjai is implicit hitelkondíciók lesznek. Így a közös EU–IMF-finanszí-

⁷ Ez a kitétel biztosan érvényes a Nemzetközi Valutaalap, az IMF stabilizációs kölcsönei és ehhez kapcsolódóan az Európai Unió társfinanszírozásával megvalósuló mentőcsomagok esetében. Léteznek persze olyan nemzetközi intézményi kölcsönök is, amelyek nem tartoznak a makrostabilizációs mentőcsomagok kategóriájába; ezek általában specifikus, nagy forrásigényű beruházási tevékenységekhez (például infrastruktúra-fejlesztés) kapcsolódnak. Ilyen fejlesztéseket (társ)finanszíroznak a Világbank vagy az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, az EBRD fejlesztési kölcsönei, amelyek jellemzően csak bizonyos fejlődő, illetve posztoszocialista országok számára elérhetők. Tanulmányom témája szempontjából ugyanakkor csak a makrogazdasági stabilizációs kölcsönök relevánsak – nemcsak volumenük, hanem politikai jelentőségük miatt is.

⁸ Ezt a válságot Krugman nyomán a fertőzőesés típusú válságok archetípusaként tartjuk számon (Krugman et al. 1999); az elnevezés közvetve utal az IMF felelősségére is a válság terjedésében.

rozású hiteleknel a szűkebben vett makropénzügyi szempontok mellett bizonyos mértékig számít az üzleti, szakértői és civil társadalmi csoportok érdemi részvételi lehetősége, továbbá általában a demokratikus döntéshozatal érvényesülése is. Az alkotmányos (liberális) demokrácia szempontjából megfogalmazott elvárások pedig effektív korlátot jelentenek egy populista gazdaságpolitikai perspektívából megvalósítandó makrogazdasági stabilizáció folyamatában.

A makrogazdasági stabilizációs programok nemzetközi pénzügyi kontextusában jelentős aktorok még a nemzetközi hitelminősítő ügynökségek is. A globális pénzvillám szereplői között a hitelminősítők oligopol részpiacra működnek: a marginális hatású szereplőket leszámítva a hitelminősítők piacát évtizedek óta mindössze három szereplő, a Moody's, a Standard&Poor's és a Fitch uralja (White 2010). Bár reputációjukat a kétezres évek vállalati botrányai és makroszintű válságai (az Enron-botrány, az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság, illetve az abból kinövő globális pénzügyi válság) átmenetileg megtépázták, országhozzártati minősítései továbbra is mértékadóak a globális pénzügyi befektetőknek.⁹ Értékelési szempontjaikat tekintve a hitelminősítő ügynökségek köztes pozícióban vannak a pénzügyi befektetők és a nemzetközi intézmények között. Explicit módon ugyan nem kérnek számon demokratikus politikai kritériumokat, de minősítési szempontjaik között – a washingtoni konszenzus ideájával összhangban – a tulajdonjogok és a befektetések biztonsága, illetve a transzparens és szektorsemleges adópolitika is megjelenik. A hitelminősítők ítélete így bizonyos fokig szubsztantív gazdaságpolitikai korlátokat is jelent a populista gazdaságpolitikai perspektíva érvényesítésével szemben.

NEOLIBERÁLIS VERSUS POPULISTA MAKROGAZDASÁGI STABILIZÁCIÓ

Az 1990–2010 közötti időszakban a magyarországi makrogazdasági stabilizációk során a kormányzatok alapvetően elfogadták a washingtoni konszenzusra alapuló neoliberális kiigazító recepteket. Meggyőződésből vagy kényszerből, de igyekeztek megfelelni a nemzetközi pénzügyi, a hitelminősítők és a nemzetközi

⁹ Bizonyos konzervatív alapkezelők, így a nyugdíjpénztárak csak akkor vásárolhatnak egy adott ország állampapírjaiból, ha annak a hitelminősítése a három nagy ügynökség közül legalább kettőnél befektetésre ajánlott kategóriában van. Sőt, több globális pénzügyi befektető szabályzata azt írja elő, hogy csak azoknak az országoknak az állampapírjait vásárolhatják meg, amelyeket a nagy hitelminősítők egyöntetűen befektetésre ajánlanak. Az állampapírpiaci kereslet és így az adósságfinanszírozás szempontjából tehát komoly hatása van a hitelminősítők ítéletének; negatív értékelésük ugyan nem vágja el teljesen a spekulatívnek minősített országokat sem a nemzetközi pénzügyi finanszírozás lehetőségétől, de megemeli az országhozzártati felárat, szignifikánsan drágítva ezáltal a bővítő kategóriába kerülő országok államadósságának finanszírozását.

intézmények (az IMF, majd az IMF és az EU) hitelfeltételeinek. A rendszerváltás utáni első két évtized gazdasági kiigazító csomagjait végrehajtó kormányzatok ugyan különböztek egymástól abban, hogy a stabilizáció folyamán mennyire tartották fontosnak a választópolgárok támogatottságának megőrzését, de lényegében nem kérdőjelezték meg a washingtoni konszenzus ideájára épülő kiigazítás szakpolitikai álláspontját. Kétségtelen, hogy eltértek egymástól szakpolitikai következetességükben és akár szűkebb, makropénzügyi értelemben vett, akár tágabb, társadalmi-jóléti szempontból értelmezett eredményességükben is. Ezzel együtt a kilencvenes évek konszolidációs kísérleteire és a kétezres évtized végének stabilizációs programjára egyaránt érvényes, hogy a kiigazítás neoliberais ideáltípusához álltak közel.

A populista gazdaságpolitikai stabilizáció ettől számos dimenzióban különbözik. Hét szempont mentén vethető össze a stabilizáció kétfajta ideáltípusa: (1) a stabilizációt meghatározó ideológia, (2) az intézkedések tartalmát alakító fő aktorok, (3) a folyamat procedurális, demokratikus intézményi jellemzői, (4) a diszkurzív kormányzás eszközeinek az intézkedések legitimációjára történő használata, illetve ezzel összefüggésben (5) a politikai kommunikáció fő értelmezési keretei, (6) a stabilizáció során tipikusan nagy jövedelmi/jövedelmezőségi veszteséget elszenvedő társadalmi-gazdasági csoportok, végül pedig (7) az eredményesség kormányzati percepciója dimenziójában. Az ideáltípusok fő jellemzőit a 2. táblázat összegzi.

A neoliberais ideáltípussal szemben a populista makrogazdasági stabilizáció ideológiailag heterogén, összhangban a populizmus laza ideológiai jellegével (Mudde–Rovira Kaltwasser 2012), illetve kaméleontermészetével (Taggart 2000). Amint azt fentebb kifejtettük, a globális pénzvilág aktorai közül a nemzetközi pénzpiaci befektetők ítélete populista makrogazdasági stabilizáció esetén is kitüntetett fontosságú, a nemzetközi intézményeknek a gazdaságpolitikai döntéshozatal transzparenciájára, pártatlanságára és demokratikus minőségére vonatkozó elvárásai azonban kevésbé számítanak. A politikai feladvány ilyenkor a befektetők által kiemelten figyelt makrogazdasági mutatóknak (a monetáris és a fiskális politika stabilitását, továbbá az adósság és a külső egyensúly alakulását mérő indikátoroknak) az összeegyeztetése a választói többség számára érzékeny tényezőkkel.

A stabilizációs intézkedések végrehajtása során általában érvényes, hogy a kormányzatok igyekeznek megkerülni a szokásos demokratikus folyamatokat. A neoliberais stabilizációk intézkedései jellemzően ideológiailag viszonylag homogén csoportok szakpolitikai egyeztetései nyomán jönnek létre, a populista makrogazdasági stabilizáció konkrét lépései ugyanakkor a politikai felső vezetés iránymutatásával születnek meg – akár a szakpolitikai elit mértékadó álláspontjával szemben.

2. táblázat. A neoliberalis és a populista makrogazdasági stabilizáció ideáltípusai

Az ideáltípusok fő alkotóelemei	Neoliberalis makrogazdasági stabilizáció	Populista makrogazdasági stabilizáció
1. A stabilizáció meghatározó ideológiája	neoliberalizmus	ideológiai heterogenitás
2. A stabilizációs intézkedések tartalmát elsődlegesen befolyásoló aktorok	nemzetközi intézmények; nemzetközi pénzüpi befektetők	nemzetközi pénzüpi befektetők; lakosság (választói többség)
3. A stabilizáció jellemző <i>procedurális, demokratikus intézményi</i> mechanizmusai	gyors kormányzati döntések szakpolitikai egyeztetések nyomán, gyakran a szokásos demokratikus folyamatok megkerülésével	gyors kormányzati döntések a politikai felső vezetés iránymutatásával, gyakran a szokásos demokratikus folyamatok megkerülésével
4. A <i>diszkurzív kormányzás</i> eszközeinek használata a stabilizáció legitimálására	mérsékelt	meghatározó
5. A stabilizáció politikai kommunikációjában meghatározó <i>értelmezési keretek</i>	szakmai szükségesség, a reformok elkerülhetlensége	a nemzeti gazdaságpolitikai autonómia vissza-szerzése
6. A stabilizáció során tipikusan nagy <i>jövedelem-, illetve jövedelmezőség-vesztéséget elszenvedő csoportok</i>	a közszféra finanszírozási képességétől függő lakossági csoportok	népszerűtlen gazdasági csoportok; népszerűtlen (választói kisebbségi) lakossági csoportok
7. A stabilizáció <i>eredményességének</i> fő kritériumai	makropénzügyi egyensúly megteremtése; nemzetközi pénzüpiacokról történő finanszírozhatóság visszaszerzése	makropénzügyi egyensúly megteremtése; nemzetközi pénzüpiacokról történő finanszírozhatóság visszaszerzése; választói támogatottság megőrzése

Neoliberális stabilizációknál a kormányzatok hajlamosak a diszkurzív kormányzás¹⁰ (Korkut et al. 2015) eszközeit, sőt magának a politikai kommunikációinak a jelentőségét is alábecsülni, intézkedéseiket pedig (makrogazdasági) szakmai szükségyszerűséggel, a reformok elkerülhetetlenségével legitimálni. Populista stabilizáció esetén viszont meghatározóak a diszkurzív kormányzás eszközei: ilyenkor a különféle intézkedések támogatottsága érdekében a nemzeti gazdaságpolitikai autonómia visszaszerzéséhez kapcsolódó narratívák és értelmezési keretek megalkotása, illetve a kapcsolódó diskurzusok uralma a kormányzati stabilizációs politika inherens része.

Végül a két ideáltípus szerint más gazdasági, illetve társadalmi csoportok viselik a stabilizációs intézkedések gazdasági-jóléti terhét. Neoliberális stabilizációknál kitüntetett cél a magánvállalati szektor jövedelmezőségének javítása, ezért ilyenkor tipikusan a közszféra finanszírozási képességétől függő társadalmi csoportok (például a közalkalmazottak vagy a nyugdíjasok) reáljövedelmi pozíciója romlik kiugró mértékben. Populista makrogazdasági stabilizáció esetén viszont a népszerűtlen gazdasági szektorokra, illetve társadalmi csoportokra terhelődik a stabilizáció finanszírozási terheinek zöme; hogy ezek pontosan mely szektorok és csoportok lesznek, az már a specifikus politikai kontextus függvénye. Az empirikus elemzésben arra keresek választ, hogy a Fidesz–KDNP-kormány által megvalósított makrogazdasági stabilizáció mennyire feleltethető meg a populista stabilizáció ideáltípusának, illetve ezen az értelmezési kereten belül mennyire tekinthető eredményesnek. (Annak további demonstrálásától, hogy a rendszerváltás utáni első két évtizedben a magyarországi stabilizációk a neoliberális ideáltípust közelítették, eltekintek.)

EMPIRIKUS ELEMZÉS

Egyrészt tehát azt vizsgálom, hogy a 2010 utáni magyar makrogazdasági stabilizáció mennyire közelíti a populista stabilizáció ideáltípusát. Másrészt megkísérlem értékelni, hogy a megvalósult stabilizáció sikeresnek bizonyult-e a populista ideáltípus eredményességi kritériumai szerint. Az elemzés exploratív, és nem az ideáltípus alkotóelemeinek szisztematikus vizsgálati logikáját követi. Célja a folyamatok illusztratív bemutatása, nem pedig oksági kapcsolatok, magyarázó mechanizmusok tesztelése. A vizsgálat során a makrogazdasági stabilizáció indikátorainak leíró statisztikai trendjeit tekintem át, illetve a stabilizáció politikai kommunikációjának néhány kitüntetett értelmezési keretére és a kapcsolódó intézkedésekre mutatok rá.

¹⁰ Diszkurzív kormányzás alatt a kormányzás olyan implicit mechanizmusait értjük, amelyek a politikai kommunikációban használt narratívák, stratégiai metaforák és értelmezési keretek alakításával a hatalmi szándékokat közvetítik a közvélemény felé (Korkut et al. 2015, 2).

A stabilizáció indikátorai

A stabilizáció leíró statisztikai módszerekkel vizsgálható indikátorai négy csoportba sorolhatók. A szűken értelmezett makrogazdasági jelzőszámok mellett idetartoznak bizonyos munkaerőpiaci és szegénységi mutatók, a gazdasági intézmények és a demokrácia minőségének indikátorai, továbbá a stabilizáció eredményességének a választói többség, illetve a globális pénzpiac szerinti megítélése. A makrogazdasági indikátorok között egyrészt a nemzetközi pénzpiaci befektetők által kiemelten figyelt mutatók szerepelnek, azaz az infláció, az államháztartási egyenleg, az állam és a magánszektor eladósodottsága, valamint a folyó fizetési mérleg pozíciója. Másrészt a vizsgált jelzőszámok közé került több, a lakosság (a választói többség) számára különösen fontos mutató is, azaz az élelmiszerek és az energia árindexe, a GDP változásával mért gazdasági növekedés, illetve ezzel összefüggésben a lakosság fogyasztási kiadásainak dinamikája, továbbá a kormányzati aktivizmus percepcióját kifejező kormányzati beruházási ráta. A stabilizáció populista jellegének makrogazdasági kontrollváltozójaként a nemzetgazdasági szintű beruházási ráta alakulását vizsgálom. Erre a mutatóra ugyanis sem a választói többség, sem pedig a nemzetközi pénzpiaci befektetők nem érzékenyek, miközben a nemzetközi intézmények a hosszú távú stabil gazdasági fejlődés meghatározó indikátoraként tartják számon. A munkaerőpiaci és szegénységi indikátorok ugyan a nemzetközi pénzpiaci befektetőknek csupán szélsőséges értékeknél számítanak, a választói többségnek azonban néhány ilyen mutató evidensen fontos, ezért ezeket a populista gazdaságpolitika is kiemelten kezeli. Ilyen indikátor a foglalkoztatottság és a munkanélküliség, illetve a szegénység alakulását mérő „súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya” (anyagi deprivációs ráta).¹¹

A populista stabilizáció ideáltípusa szerint a stabilizációs döntések meghozatalának procedurális, intézményi mechanizmusai nem számítanak, sőt, az érdemi demokratikus részvétel inkább a hatékony döntéshozatal korlátjaként tételeződik. Az ideáltípusnak ezt a negatív meghatározottságát a gazdasági és a politikai intézmények minőségét mérő indikátorokkal közelítettem. A stabilizáció eredményességének kritériumai a választói többség részéről megnyilvánuló politikai támogatottság, illetve a nemzetközi pénz- és tőkepiaci elfogadottság mértéke. Előbbi a kormányzati versus ellenzéki pártok közvélemény-kutatási eredményeivel közelíthető, a nemzetközi pénzpiaci befektetők ítéletét pedig a magyar állampapírhozamok alakulásával, illetve az euróövezeti referenciaértékekhez viszonyított

¹¹ A szegénység alakulása természetesen számos más indikátorral is közelíthető; ezekről jó áttekintést és empirikus elemzést is ad Gábos et al. (2016), illetve B. Kis–Gábos (2016) a *Társadalmi Ríport* 2016-os kötetében. A populista gazdaságpolitika perspektívája szempontjából az abszolút szegénységi típusú mutatók lehetnek fontosak, a jövedelemegyenlőtlenség szerkezetét kifejező relatív szegénységi ráta ugyanakkor nem releváns.

hozamfelárak változásával mérem. Valamennyi változócsoporthoz a 2006–2015 közötti időszakra vonatkozik a vizsgálati periódus, annak érdekében, hogy a 2010 előtti és utáni folyamatok plasztikusan érzékelhetők legyenek, és az esetleges trendváltás is megragadható legyen. Az egyes változók részletes leírását, azaz pontos tartalmát és mérését, valamint az adatok forrását a melléklet MI. táblázata mutatja.

Az indikátorok várható értéke a populista stabilizáció ideáltípusa szerint

A populista módon végrehajtott stabilizációra is igaz, hogy akkor sikeres, ha a makromutatók javulnak – a beruházási ráta alakulása ugyanakkor nem fontos ebből a perspektívából (az egyes mutatók fontosságát, illetve ezek kapcsolatát a fő érdekelt és érintett csoportokkal a 3. táblázat összegzi). Bár a stabilizáció fontos eleme a munkaerőpiaci helyzet javulása, ilyen megközelítésben a szegénységi indikátorok kevésbé fontosak és részben ellentmondásosak. Az általános jólét növelése és a szegénység csökkentése mellett ugyanis a dolgozó és a nem dolgozó szegények közötti törésvonal demonstrálása is inherens része a populista stabilizációs logikának. Másként fogalmazva: ideáltipikus populista gazdaságpolitikai stabilizáció esetén azt várhatjuk, hogy a munkaerőpiaci részvételhez kötődő mutatók lényegesen kedvezőbben alakulnak, mint a nem munkaerőpiaci jövedelemből élőkre, tehát a segélyezettkekre is vonatkozó szegénységi jelzőszámok. Ha mindez a demokrácia és az intézmények minőségének a romlása mellett valósul meg, nem tekinthető diszfunkcionálisnak ebből a perspektívából, hiszen ezekre a szempontokra jellemzően a választói többség, illetve a nemzetközi pénzügyi befektetők is csupán akkor érzékenyek, ha szélsőséges mértékben sérülnek. Végül, a populista gazdaságpolitikai stabilizáció saját értelmezési keretében akkor tekinthető eredményesnek, ha a stabilizáló kormányzat úgy tudja megőrizni többségi választói támogatottságát, hogy eközben a magyar állampapírok hozamszintje, illetve a referenciaértékekhez viszonyított hozamfelára (országkockázati prémieuma) csökken.

Eredmények

A változók értékeinek 2006–2015 közötti alakulását a melléklet MI–MI9. ábrái mutatják; a következőkben a tendenciák értékelése során a kapcsolódó értelmezési keretekre is reflektálok.¹² A 2010 óta eltelt időszakban a szűken értelmezett

¹² Exploratív elemzésemnek nincs kvantitatív érvényességi igénye, ezért az előfordulások gyakoriságának és pontos helyének megnevezése nélkül, csupán illusztratív jelleggel utalok a tipikusnak mondható kormányzati megnyilvánulásokra.

3. táblázat. A populista makrogazdasági stabilizáció szerint a stabilizáció releváns indikátorai, fő érintettjei, illetve az indikátorok fontossága és kívánatos értéke

Indikátorok	Fő érintettek/érdekeltek	A populista stabilizáció perspektívájából	
		az indikátor fontossága*	az indikátor kívánatos értéke
I. Makrogazdasági indikátorok			
Fogyasztói árindex	lakosság (választói többség) nemzetközi pénzügyi befektetők nemzetközi intézmények	++	alacsony
Az élelmiszerek és a háztartási energia árindexe	lakosság (választói többség)	++	alacsony
Államháztartási egyenleg	nemzetközi pénzügyi befektetők nemzetközi intézmények	++	mérsékelt hiány vagy többlet
Bruttó államadósság	nemzetközi pénzügyi befektetők nemzetközi intézmények	++	csökkenő adósság
Magánszektor adóssága	lakosság (választói többség) nemzetközi pénzügyi befektetők nemzetközi intézmények	++	csökkenő adósság
A folyó fizetési mérleg egyenlege	nemzetközi pénzügyi befektetők nemzetközi intézmények	++	mérsékelt hiány vagy többlet
Gazdasági növekedés	lakosság (választói többség) nemzetközi intézmények	++	jelentős növekedés
Lakossági fogyasztás	lakosság (választói többség)	++	jelentős növekedés
Beruházási ráta	nemzetközi intézmények	–	–
Kormányzati beruházások	lakosság (választói többség)	+	magas szint
2. Munkaerőpiaci, szegénységi indikátorok			
Foglalkoztatottság	lakosság (választói többség) nemzetközi intézmények	++	jelentős növekedés
Munkanélküliség	lakosság (választói többség) nemzetközi intézmények	++	jelentős csökkenés
Szegénység	lakosság (választói többség) nemzetközi intézmények	+	mérséklődés
3. A demokrácia és az intézmények minősége			
A demokrácia minősége	nemzetközi intézmények	–	–
A gazdasági intézmények minősége	nemzetközi intézmények vállalatok	–	–
4. Eredményesség			
Állampapírhozamok	nemzetközi pénzügyi befektetők	++	jelentős csökkenés
Politikai támogatottság	lakosság (választói többség)	++	magas szint

* –: nem fontos; +: mérsékeltén fontos; ++: nagyon fontos

makrogazdasági indikátorok döntő többsége a populista stabilizáció ideáltípusának megfelelően viselkedik. Figyelemre méltó, hogy több indikátor esetében 2012–2013-ban mutatkozik trendforduló: azóta egyértelmű az alacsony infláció, amelyen belül az élelmiszerárak nagyon mérsékelten emelkedtek csupán, a háztartási energia ára pedig csökkent. Az áremelkedések lefojtása érdekében a kormányzat részben az energiaárak hatósági árszabályozásához nyúlt, és tudatosan használta a diszkurzív kormányzás eszközeit: az energiaár-politika meghatározó értelmezési kerete a *rezsicsökkentés* lett. Az államháztartási egyenleg alakulásában és az állam, illetve a magánszektor adósságpályájában ugyancsak 2012 óta egyértelmű az ideáltípusnak megfelelő trend, azaz a mérsékelt (az EU-átlagnál alacsonyabb) államháztartási hiány, illetve a lakossági eladósodottság csökkenő pályája. Nem mellesleg: 2012 óta a magyar állam GDP-arányos adóssága kisebb, mint az Európai Unió egészének államadósság-mutatója. A külső egyensúly mutatóinál a trendváltás ugyan már 2008 után elkezdődött, de a folyó fizetési mérleg többletének, illetve az EU-átlagnál kedvezőbb egyenlegének konszolidációja szintén 2012-re tehető. Legkevesbé a GDP és a lakossági fogyasztás alakulása követi a populista stabilizáció szerint várható mintát, bár 2013 óta ezeknél a mutatóknál is gyorsuló növekedés figyelhető meg. Ezzel együtt az „előbb egyensúly, utána növekedés” forgatókönyve önmagában akár a neoliberaisztikus stabilizációk szcenáriójának is megfelelné – a stabilizáció legitimálására használt kormányzati értelmezési keretek azonban radikálisan különböznek. A 2010-es választások előtt a túlfogyasztás korrekciója, illetve ennek makrogazdasági szükségszerűsége uralta a stabilizációhoz kapcsolódó kormányzati beszédmódot. 2010 után viszont a *nemzeti önrendelkezés visszaszerzése*, az eladósodás, és az ebből fakadó *adósrabszolgaság veszélyének elhárítása* lettek a kormányzat stabilizációs diskurzusának tipikus értelmezési keretei.¹³ A beruházási aktivitás az időszak egészében alacsony szintű maradt, de 2012 óta a kormányzati beruházási ráta meredeken emelkedő pályára került, ami adekvát a populista stabilizáció ideáltípusával.

A munkaerőpiaci indikátorok alakulása is ezt a mintázatot követi. A foglalkoztatottság növekedése és a munkanélküliség csökkenése ugyancsak 2012-től kezdve vált plasztikussá. Az emelkedő foglalkoztatottságban a közmunka expansziójának meghatározó szerepe volt, ez ugyanakkor összhangban van az ideáltípussal. A kormányzati diskurzus jellemző értelmezési kerete ezen a területen a *munka alapú társadalom*, amely a dolgozó és a segélyből élő szegények közötti térvonalat is érzékelteti, egyben azt is kifejezi, hogy a szegénység csökkentése

¹³ A diskurzus hitelességét növelte, hogy az eladósodottság nemcsak makroszinten csökkent, hanem az egyes háztartások szintjén is. Medgyesi (2016, 182) rámutat, hogy „a bankhittel rendelkező háztartások 2010-ben átlagosan havi jövedelmük 21%-át fordították a hitelek törlesztésére, 2015-ben viszont csak 15%-ot”. Ráadásul a törlesztési terhek jelentős csökkenése a háztartások jövedelemszintje szerint képzett csoportok (jövedelmi örökök) mindegyikében megfigyelhető volt.

másodlagos a foglalkoztatottság növeléséhez képest. Nem véletlen, hogy az anyagi depriváció (a súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya) még 2013-ban is nőtt, bár azóta érzékelhetően csökken.¹⁴

A magyar politikai intézmények minősége 2006 óta folyamatosan romlik, és a magyar demokrácia minősége relatív értelemben is egyre rosszabb: az Economist Intelligence Unit átfogó demokráciaindexének¹⁵ rangsora szerint 2006-ban még a 38. helyet foglaltuk el a világ 167 országa között, 2010-ben a 43., 2015-ben pedig az 54. helyre csúsztunk vissza. A globális üzleti körök¹⁶ percepciója szerint a magyar gazdasági intézmények minősége (többek között a tulajdonjogok biztonsága, a tisztességes verseny feltételei, a szabályozás kiszámíthatósága) is hasonlóképp romlott, és a relatív pozícióvesztés különösen 2013 óta gyorsult fel. Ez azonban nem jelenti a makrogazdasági stabilizáció sikertelenségét: a nemzetközi üzleti megítélés szerint 2013–2016 között – a gazdasági intézmények fokozatos romlása ellenére – a magyar makrogazdasági környezet egyre kedvezőbb lett. Mindez összhangban van a stabilizáció populista ideáltípusával. A procedurális, demokratikus intézményi mechanizmusok meghatározó kormányzati értelmezési kerete a *politikai kormányzás*. Ez elsősorban a makroközgazdász vezetésű szakértői stabilizáció tagadását implikálja, amely a neoliberális ideáltípussal adekvát, és a választók politikai támogatása helyett a szakmai elitizmusra épít. A populista ideáltípussal kompatibilis politikai kormányzás megközelítése egyrészt a választói többség felhatalmazására támaszkodik, másrészt a hatékony és expanzív politikai vezetésre is utal, a demokráciának a kormányzati akarat szempontjából kevésbé hatékony alakváltozataival szemben.

Végül a stabilizáció eredményességének dimenziójában ugyancsak 2012–2013-ban regisztrálható trendváltás. Azóta egyrészt folyamatosan csökken a hosszú lejáratú magyar állampapírok hozama, ennek következtében pedig 2015 végétől a válságot megelőző szint alatt van az euróövezeti állampapírokkal szembeni hozamfelár, azaz a magyar állam kockázati prémiuma is.¹⁷ Másrészt a közvélemény-kutatók pártpreferencia-méréseinek átlagából szintén az rajzolódik ki, hogy 2012 után a kormánynak sikerült magas szinten stabilizálnia politikai támogatottságát, amelyet a 2014-es választások óta is meg tudott őrizni. Vagyis a populista makrogazda-

¹⁴ A jövedelemegyenlőtlenségek is szignifikánsan nőttek 2010–2013 között, és azóta sem csökkentek érdemben, inkább stabilizálódni látszanak az Eurostat EU SILC adatfelvételei szerint.

¹⁵ A rendelkezésre álló összehasonlítható nemzetközi demokráciaindexek közül az Economist Intelligence Unit (EIU) demokráciaindexé ugyan az egyik legújabb, de elemzésünkhöz a leghasznosabb, mivel a formális szempontok mellett a demokrácia szubsztantív komponenseire, így az érdemi politikai részvételre is kiterjed.

¹⁶ A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) Globális Versenyképességi Jelentéseinek éves felmérései alapján.

¹⁷ Ezzel összhangban 2016 folyamán mindhárom nagy nemzetközi hitelminősítő felminősítette és a befektetésre ajánlott kategóriába sorolta át Magyarország hosszú lejáratú szuverén devizaadósságát.

sági stabilizáció mindkét eredményességi kritériuma szerint sikeresnek bizonyult a Fidesz–KDNP-kormányzat stabilizációs politikája.

Ez úgy volt lehetséges, hogy a stabilizáció terheit elsősorban nem a neoliberais stabilizációknál szokásos, a közsféra finanszírozási képességétől függő választói csoportok viselték. A diszkurzív kormányzás jelentősége perdöntő a stabilizációs terhek új típusú megosztásának legitimálásában, és megfelel a populista ideáltípusnak. A kormányzat a népszerűtlen gazdasági csoportokkal és a népszerűtlen kisebbségekkel szemben egyaránt kimunkált, ellenséges narratívákat működtet, amelyek egyúttal a törésvonalak preferált oldalán elhelyezkedő csoportokat is nevesítik. A gazdasági tevékenységeknél a *termelő versus spekulatív* megkülönböztetés lett a kormányzat meghatározó értelmezési kerete, a választói többséggel szembeállított népszerűtlen kisebbségeket pedig elsősorban a *munkából élők versus segélyből élők* dichotómiával azonosítja. Az ezekből a szembeállításokból építkező narratívák megalapozták az adópolitika és a szociálpolitika közpolitikai preferenciáit is: egyrészt a spekulatívnek minősített ágazatokra (pénzügyi, távközlési és energiaszektor) kirótt szektorális különadók rendszerét, másrészt az univerzális szociálpolitikai ellátások elinflálását és a segélyek csökkentését. Ezek a közpolitikai intézkedések ugyanakkor ideológiailag nem koherensek, inkább a különböző ideológiai megközelítések mixtúrájaként értelmezhetők, megfelelő a populizmus laza ideológiai szövetségének és kaméleontermészetének.¹⁸

KÖVETKEZTETÉSEK, TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

Elemzésem alapján a Fidesz–KDNP-kormányzás alatt végrehajtott makrogazdasági stabilizáció igen közel áll a populista stabilizáció ideáltípusához. Ebből a perspektívából vitathatatlanul sikeresnek is bizonyult, mivel a magyar állam globális pénzügyi megítélését úgy sikerült érdemben javítani, hogy közben a kormányzat politikai támogatottságát is meg tudta őrizni. A populista stabilizációnak ugyanakkor nyilvánvaló árnyoldalai vannak. A diszkurzív kormányzás ellenséges narratívái és a kapcsolódó preferenciális közpolitikai intézkedések megerősítik a magyar gazdaság és társadalom létező törésvonalait, illetve esetenként új megosztottságokat is konstruálnak. Ennek következtében bizonyos gazdasági ágazatokban (például a pénzügyi, a távközlési és az energiaszektorban) a magyarországi vállalati aktivitás tartósan elmaradhat attól, mint amit a hasonló fejlettségű kelet-közép-európai országokban tapasztalhatunk. A külföldi beruházások

¹⁸ Összhangban vannak ezzel Szikra (2014) kutatási eredményei is, aki a Fidesz–KDNP-kormány jóléti reformjait elemezve neoliberális, etatista és neokonzervatív ideológiai jellegű intézkedéseket is azonosít.

hiánya ugyanis a korlátozott belső erőforrásokból aligha kompenzálható. Emellett a munkaerőpiacon megkapaszkodni nem tudó társadalmi csoportok körében a szegénység intergenerációsán újratermelődik és mélyül. Ráadásul a demokrácia és a gazdasági intézmények minőségének romlása közvetett kivándorlási ösztönzőként is működik, mégpedig elsősorban a képzett fiatalok körében – mindez a humántőke oldaláról korlátozza a jövőbeli gazdasági fejlődést. Eredményeim szerint a stabilizáció, illetve a gazdaságpolitika populistá jellege konszolidálódott 2012–2013 után. Semmi jel nem utal a populistá közpolitikai perspektíva viszsza-szorulására, ami elsősorban a politikai és a gazdasági intézmények minősége (a gazdasági és a politikai verseny tisztessége, szektorsemlegessége) tekintetében tartós konfliktusokat vetít előre a magyar kormány és az Európai Unió intézményeinek kapcsolatában. Ezzel párhuzamosan bizonyos kormányzati intézkedések a magyar centrista populizmus karakterének inkluzívabbá válását mutatják: ilyen lépésnek tekinthető a munkaadókkal és a munkavállalókkal folyó érdemi tárgyalások újraindulása, vagy az ingyenes gyermekétkeztetés kiterjesztése.

A kutatás exploratív jellegéből adódóan eredményeim oksági magyarázatokként nem értelmezhetők. Megalapozhatják azonban azokat a kifinomultabb módszertanra építő kutatásokat, amelyek robusztusabb empirikus következtetésekre jogosítanak fel. Konceptuálisan a közpolitikai populizmust a gazdaságpolitika, ezen belül a makrogazdasági stabilizáció esetére alkalmazva sikerült demonstrálni, hogy ez a fogalmi megközelítés érdemi alternatívát jelent a szokásos magyarázó sémákkal szemben (mint a pénzügyi nacionalizmus (Johnson–Barnes 2015), a haveri kapitalizmus vagy az állam politikai foglyul ejtése (Innes 2014)). Az elemzésből adódó további kutatási irány lehet egyrészt a populistá gazdaságpolitika, ezen belül a makrogazdasági stabilizáció populistá ideáltípusából adódó oksági magyarázatok tesztelése, másrészt a populistá közpolitika mint magyarázat más közpolitikai területekre, illetve nemzetközi összehasonlításban történő kiterjesztése.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Abts, Koen – Rummens, Stefan 2007. Populism versus Democracy. *Political Studies* 55 (2), 405–424.
- B. Kis Anna – Gábos András 2016. Konzisztens szegénység az Európai Unióban és Magyarországon. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: Társi, 151–170.
- Babb, Sarah 2013. The Washington Consensus as transnational policy paradigm: Its origins, trajectory and likely successor. *Review of International Political Economy* 20 (2) 268–297. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/09692290.2011.640435>
- Boda, Zsolt – Szabó, Gabriella – Bartha, Attila – Medve-Bálint, Gergő – Vidra, Zsuzsanna 2015. Politically Driven. Mapping Political and Media Discourses of Penal Populism: The Hungarian Case. *East European Politics & Societies* 29 (4) 871–891. doi: <https://doi.org/10.1177/0888325414557026>

- Canovan, Margaret 1999. Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* 47 (1) 2–16. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00184>
- Denemark, David – Niemi, Richard G. 2012. Political Trust, Efficacy and Engagement in Challenging Times: an Introduction. *Australian Journal of Political Science* 47 (1) 1–9. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/10361146.2011.643164>
- Eurostat é. n. Macroeconomic Imbalances Procedure: Indicators. (Letölthető: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/macroeconomic-imbalances-procedure/indicators>, utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 27.)
- Gábos András – Tátrai Annamária – B. Kis Anna – Szívós Péter 2016. Anyagi depriváció Magyarországon, 2009–2015. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: Társi, 130–150.
- Györfy Dóra 2007. Társadalmi bizalom és költségvetési hiány. *Közgazdasági Szemle* 54 (3) 274–290.
- Ilonszki, Gabriella – Várnagy, Réka 2016. Parliamentary elections in Hungary, 2014. *Electoral Studies* 43. 169–172. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2016.04.003>
- Innes, A. (2014) The political economy of state capture in central Europe. *Journal of Common Market Studies* 52 (1) 88–104.
- Jamal, Amaney – Nooruddin, Irfan 2010. The Democratic Utility of Trust: A Cross-national Analysis. *The Journal of Politics* 72 (1) 45–59. doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0022381609990466>
- Jansen, Robert S. 2011. Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory* 29 (2) 75–96. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9558.2011.01388.x>
- Johnson, Juliet – Barnes, Andrew 2015. Financial nationalism and its international enablers: The Hungarian experience. *Review of International Political Economy* 22 (3) 535–569. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/09692290.2014.919336>
- Knight, Alan 1998. Populism and Neo-populism in Latin America, Especially Mexico. *Journal of Latin American Studies* 30 (2) 223–248.
- Kopits, George 2006. The Sickest Men of Europe. *The Wall Street Journal Europe* 21 September, I3.
- Korkut, Umut 2012. *Liberalization Challenges in Hungary. Elitism, Progressivism, Populism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Korkut, Umut – Mahendran, Kesi – Bucken-Knapp, Gregg – Cox, Robert H. 2015. Introduction. Discursive Governance: Operationalization and Applications. In Korkut, Umut – Mahendran, Kesi – Bucken-Knapp, Gregg – Cox, Robert H. (eds.): *Discursive Governance in Politics, Policy, and the Public Sphere*. New York: Palgrave Macmillan, 1–11.
- Kriesi, Hanspeter 2014. The Populist Challenge. *West European Politics* 37 (2) 361–378. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/01402382.2014.887879>
- Krugman, Paul R. – Rogoff, Kenneth S. – Fischer, Stanley – McDonough, William J. 1999. Currency crises. In Feldstein, Martin (ed.): *International Capital Flows*. Chicago: University of Chicago Press. 421–466.
- Laclau, Ernesto 2005. Populism: What's in a Name? In Panizza, Francisco (ed.): *Populism and the Mirror of Democracy*. London, Verso, 32–49.
- Lányi Kamilla 1997a. A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht. I. *Külgazdaság* 41 (11) 5–29.
- Lányi Kamilla 1997b. A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht. II. *Külgazdaság* 41 (12) 4–19.
- Lipset, Seymour M. 1988 [1960]. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lütz, Susanne – Kranke, Matthias 2014. The European rescue of the Washington Consensus? EU and IMF lending to Central and Eastern European countries. *Review of International Political Economy* 21 (2) 310–338. <http://dx.doi.org/10.1080/09692290.2012.747104>

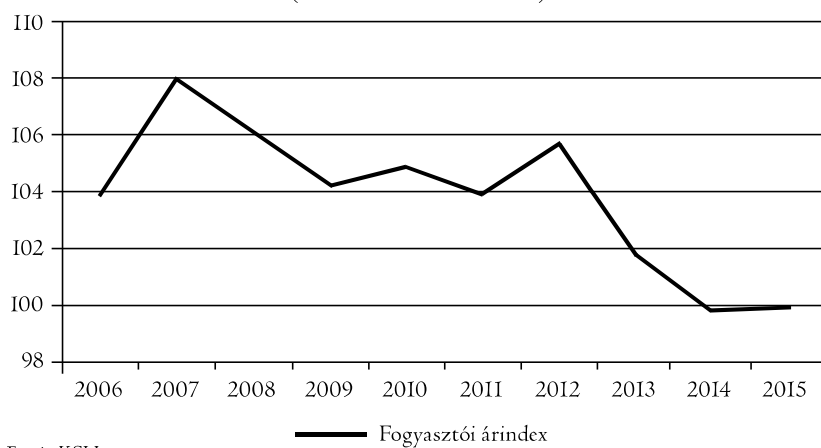
- Mair, Peter 2002. Populist Democracy vs. Party Democracy. In Mény, Yves – Surel, Yves (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 81–98.
- Medgyesi Márton 2016. A háztartások megtakarításai és eladósodottsága Magyarországon, 2008–2015. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: Társki, 173–192.
- Moffitt, Benjamin – Tormey, Simon 2014. Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. *Political Studies* 62 (2) 381–397. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12032>
- Mosley, Layna 2000. Room to Move: International Financial Markets and National Welfare States. *International Organization* 54 (4) 737–773. doi: <https://doi.org/10.1162/002081800551352>
- Mudde, Cas 2004. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39 (4) 541–563. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, Cas – Rovira Kaltwasser, Cristóbal 2012. Populism and (Liberal) Democracy: a Framework for Analysis. In Mudde, Cas – Rovira Kaltwasser, Cristóbal (eds.): *Populism in Europe and the Americas. Threat or Corrective for Democracy?* New York: Cambridge University Press, 1–26.
- Nordhaus, William D. 1975. The Political Business Cycle. *Review of Economic Studies* 42 (2) 169–190.
- Oblath Gábor 2014. Gazdasági instabilitás és regionális lemaradás – Magyarország esete. *Külgazdaság* 58 (5–6) 5–42.
- Ocampo, José A. 2005. A Broad View of Macroeconomic Stability. In *DESA Working Paper*. No. 1. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, (Letölthető: https://www.researchgate.net/profile/Jose_Ocampo3/publication/23694186_A_Broad_View_of_Macroeconomic_Stability/links/55be0e1408aec0e5f445c80d.pdf, letöltés ideje: 2016. 06. 01.)
- Official Journal (az Európai Unió Hivatalos Lapja) 2011. *Az Európai Parlament és a Tanács 1176/2011/EU rendelete (2011. november 16.) a makrogazdasági egyensúlyhiányok megelőzéséről és kiigazításáról*. (A magyar nyelvű változat letölthető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011R1176&from=en>, letöltés ideje: 2016. 06. 01.)
- Pappas, Takis S. 2014. Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary. *Government and Opposition* 49 (1) 1–23. doi: <https://doi.org/10.1017/gov.2013.21>
- Shanahan, Elizabeth A. – Jones, Michael D. – McBeth, Mark K. 2011. Policy narratives and policy processes. *Policy Studies Journal* 39 (3) 535–561. doi: [10.1111/j.1541-0072.2011.00420.x](https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2011.00420.x)
- Sullivan, John L. – Shamir, Michal – Walsh, Patrick – Roberts, Nigel S. 1985. *Political Tolerance in Context: Support for Unpopular Minorities in Israel, New Zealand, and the United States*. Boulder: Westview Press.
- Szikra, Dorottya 2014. Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy* 24 (5) 486–500. doi: <https://doi.org/10.1177/0958928714545446>
- Taggart, Paul A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taylor, Lance 1997. Editorial: The Revival of the Liberal Creed – the IMF and the World Bank in a Globalized Economy. *World Development* 25 (2) 145–152.
- Tavits, Margit – Letki, Natalia 2009. When Left Is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe. *American Political Science Review* 103 (4) 555–569. doi: <https://doi.org/10.1017/S0003055409990220>
- Učeň, Peter 2007. Parties, Populism and Anti-Establishment Politics in East Central Europe. *SAIS Review of International Affairs* 27 (1) 49–62. doi: <https://doi.org/10.1353/sais.2007.0021>
- Weyland, Kurt 2001. Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics* 34 (1) 1–22. doi: <https://doi.org/10.2307/422412>
- White, Lawrence J. 2010. Markets: The credit rating agencies. *Journal of Economic Perspectives* 24 (2) 211–226. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.24.2.211>

MELLÉKLET

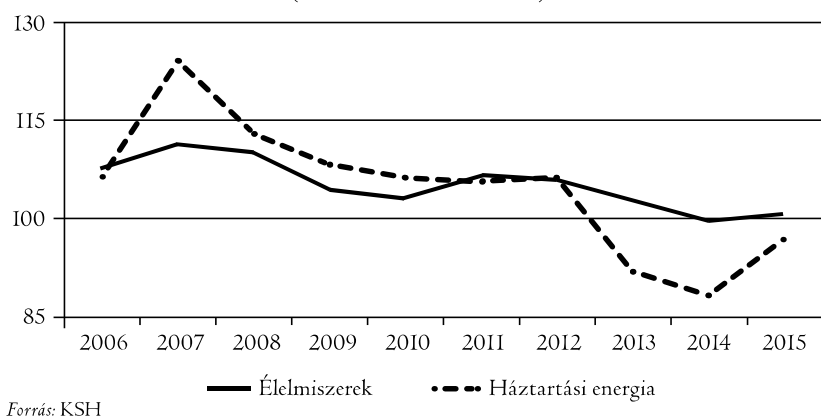
M1. táblázat. A gazdaságpolitikai stabilizáció indikátorainak tartalma, mérete és adatforrása

Indikátorok	A változó tartalma, mérése	Adatforrás
I. Makrogazdasági indikátorok		
Fogyasztói árindex	változás, előző évi árszint = 100	KSH
Az élelmiszerek és a háztartási energia árindexe	változás, előző évi árszint = 100	KSH
Államháztartási egyenleg	a GDP %-ában	Eurostat
Bruttó államadósság	a GDP %-ában	Eurostat
Magánszektor adóssága	konszolidált adósság a GDP %-ában	Eurostat
A folyó fizetési mérleg egyenlege	3 éves átlag a GDP %-ában	Eurostat
Gazdasági növekedés	a GDP változása az előző évhez képest, %-ban	KSH
Lakossági fogyasztás	változás az előző évhez képest, %-ban	KSH
Beruházási ráta	beruházás/GDP arány, %-ban	KSH
Kormányzati beruházások	kormányzati beruházások aránya a GDP %-ában	Eurostat
2. Munkaerőpiaci, szegénységi indikátorok		
Foglalkoztatottság	foglalkoztatottak aránya a 20–64 éves népességben, %	Eurostat (munkaerő-felmérések alapján)
Munkanélküliség	munkanélküliek az aktív népesség arányában, %	Eurostat (munkaerő-felmérések alapján)
Szegénység	súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya, %	Eurostat (EU SILC felmérések alapján)
3. A demokrácia és az intézmények minősége		
A demokrácia minősége	0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol a magasabb pontszám a demokrácia jobb minőségére utal	Economist Intelligence Unit, EIU Democracy Index évente megjelenő kiadványai
	helyezés a világ 167 országa között, ahol a rangsorban kisebb számmal jelölt pozíció a demokrácia jobb minőségére utal	
A gazdasági intézmények minősége	1-től 7-ig terjedő skálán, ahol a magasabb pontszám a gazdasági intézmények jobb minőségére utal	Világgazdasági Fórum The Global Competitiveness Report évente megjelenő kiadványai
	helyezés a világ 140 országa között, ahol a rangsorban kisebb számmal jelölt pozíció a demokrácia jobb minőségére utal	
4. Eredményesség		
Állampapírhozamok	a maastrichti konvergenciakritériumok szerint meghatározott, a másodlagos piacokon átlagosan 10 éves lejáratú futamidővel forgalmazott államkötvények hozama	Eurostat
Politikai támogatottság	éves átlagos pártpreferenciák a közvélemény-kutatók pártpreferencia-méréseinek átlaga alapján	Közvéleménykutatók.hu

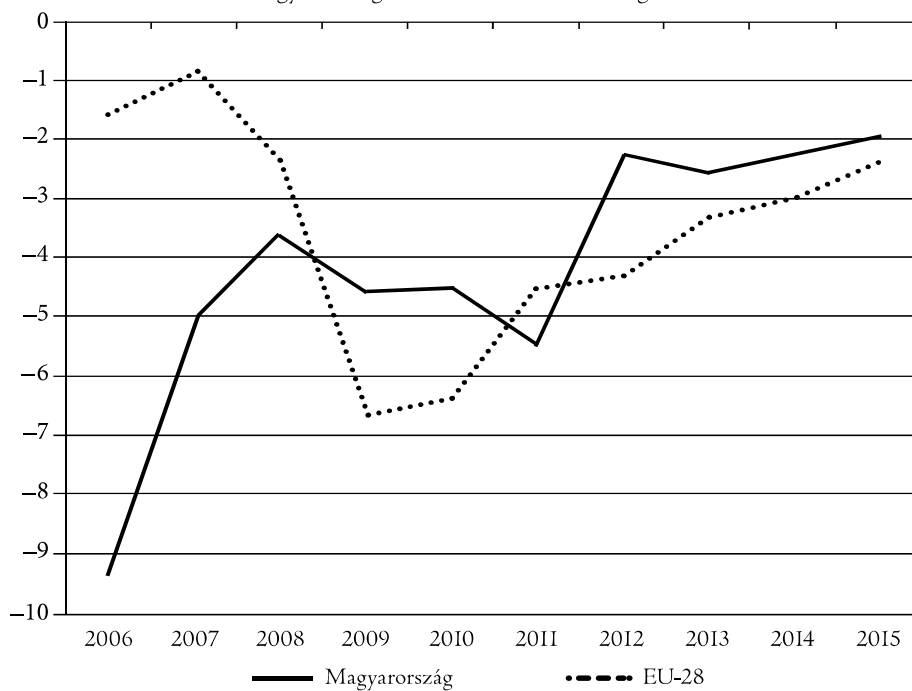
M1. ábra. Fogyasztói árindex Magyarországon, 2006–2015
(előző évi árszint = 100,0)

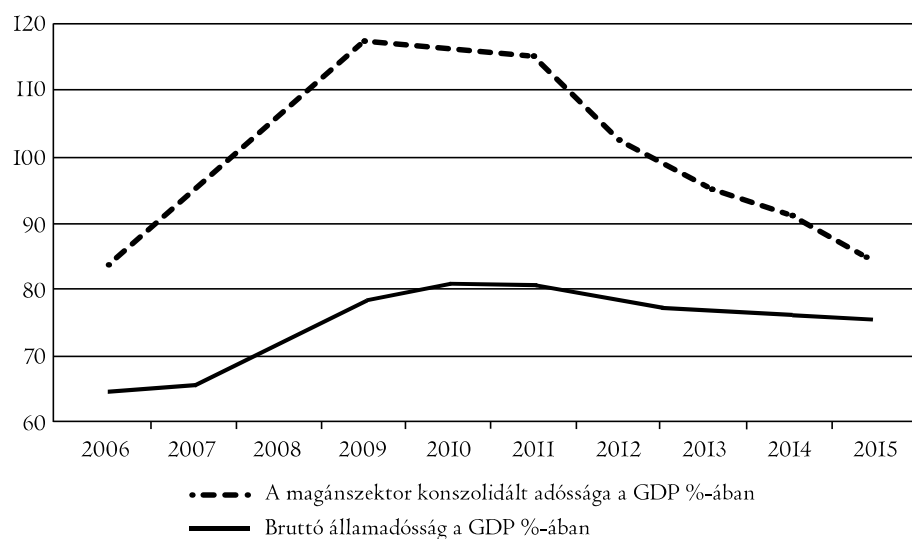
M2. ábra. Az élelmiszerek és a háztartási energia árindexe, 2006–2015
(előző évi árszint = 100,0)

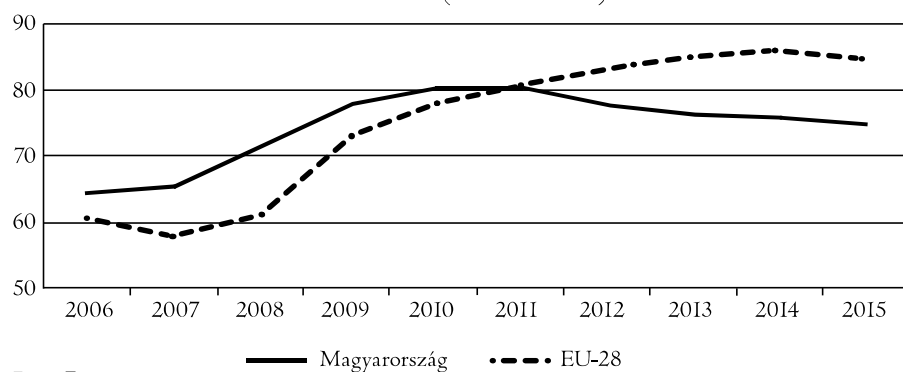
M3. ábra. Államháztartási egyenleg a GDP %-ában 2006–2015 között Magyarországon, illetve az EU 28 országában

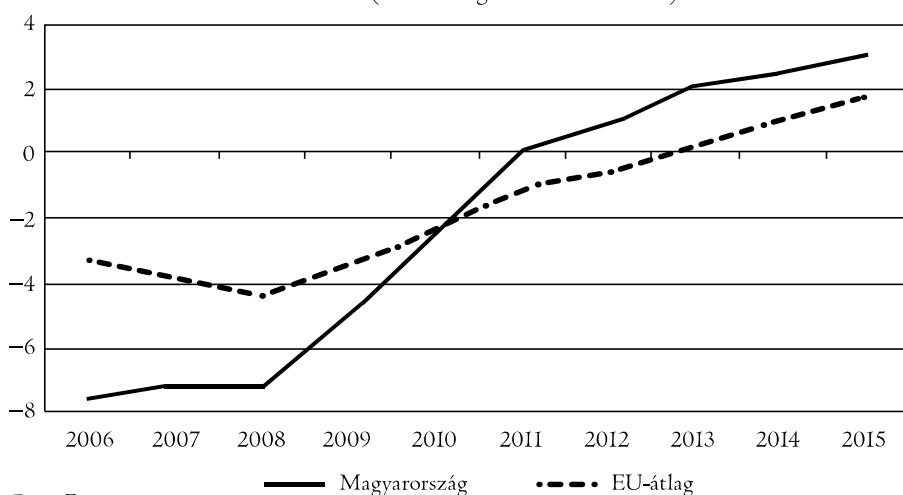
M4. ábra. Az államháztartás és a magánszektor adósságának alakulása Magyarországon, 2006–2015

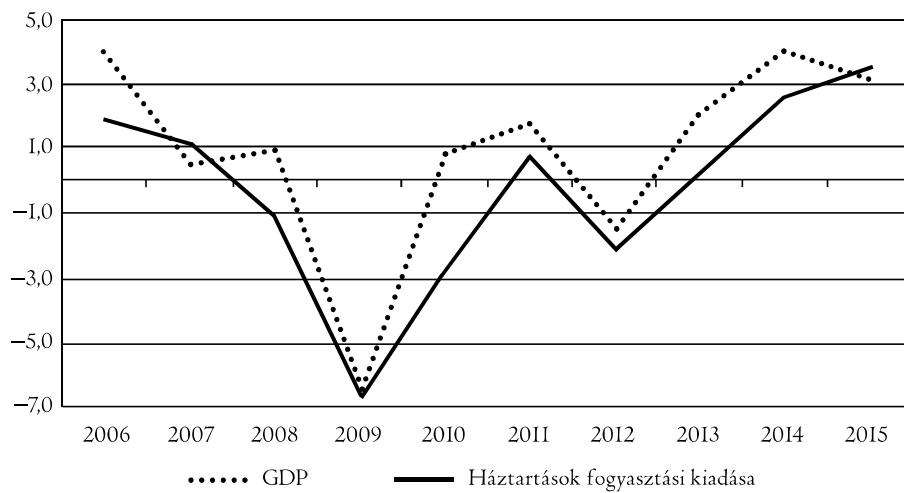
M5. ábra. A bruttó államadósság alakulása Magyarországon és az Európai Unióban, 2006–2015 (a GDP %-ában)

M6. ábra. A folyó fizetési mérleg egyenlege Magyarországon és az EU átlagában, 2006–2015 (3 éves átlagok a GDP %-ában)

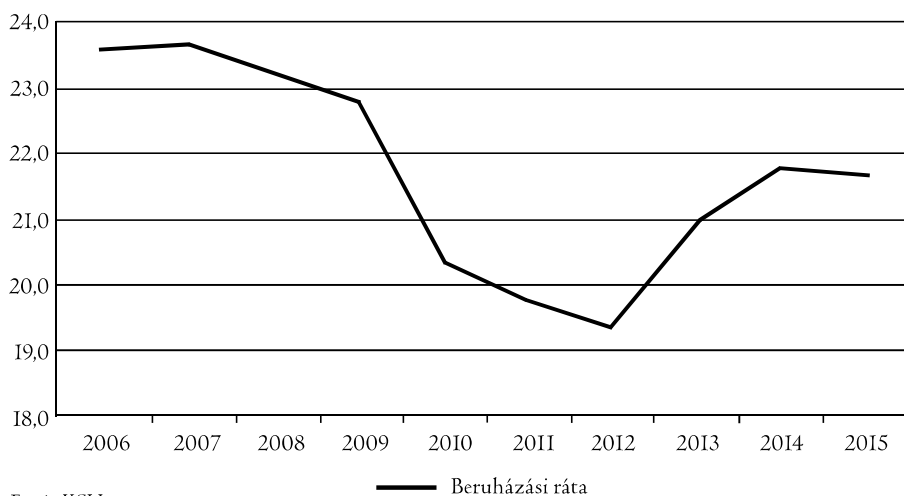

M7. ábra. A GDP és a háztartások fogyasztási kiadásai, 2006–2015
(%-os változás az előző évhez képest)

Forrás: KSH

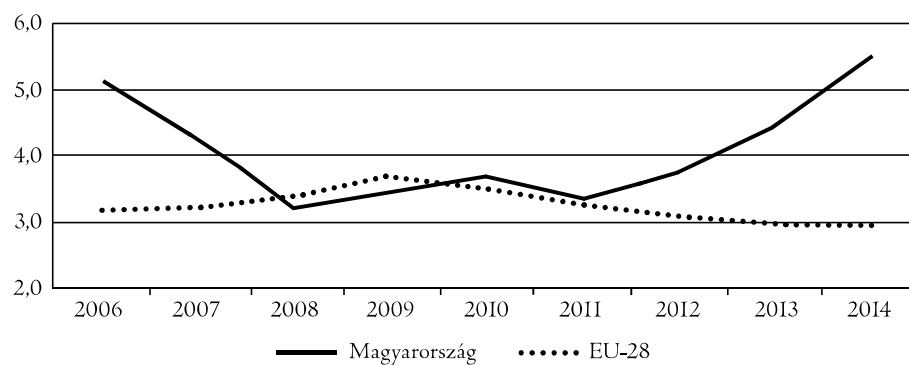
M8. ábra. Nemzetgazdasági beruházási ráta, 2006–2015
(%)

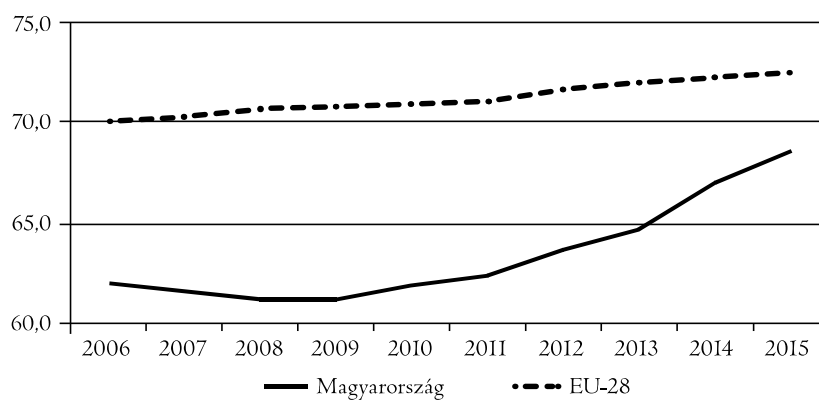
Forrás: KSH

Megjegyzés: a bruttó állóeszköz-felhalmozás a GDP %-ában (folyóáras adatokból számítva).

M9. ábra. Kormányzati beruházási ráta a GDP %-ában Magyarországon és az Európai Unióban, 2006–2014

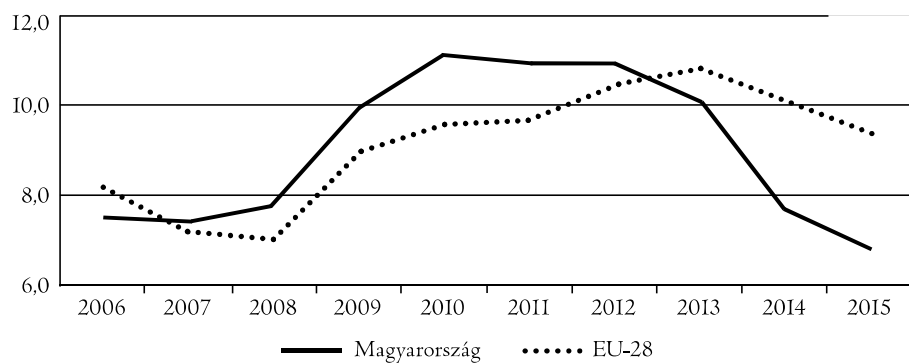

M10. ábra. Foglalkoztatottsági ráta a 20–64 éves népességben Magyarországon és az Európai Unióban, 2006–2015 (%)

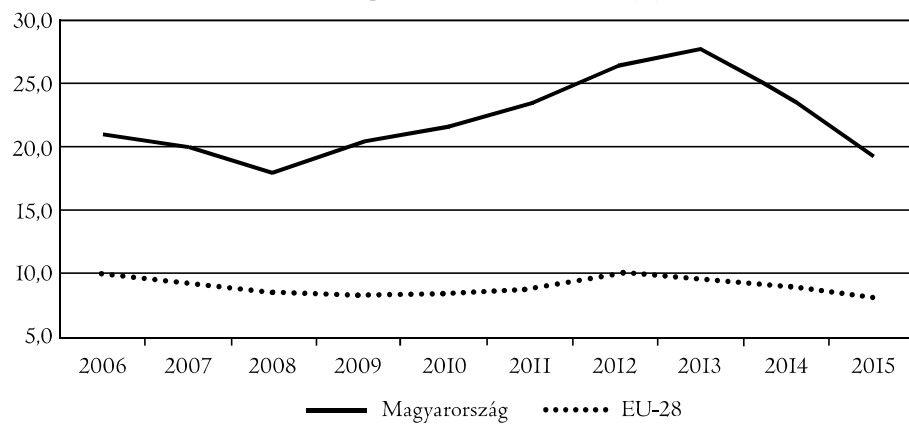

M11. ábra. Munkanélküliségi ráta az aktív népesség arányában Magyarországon és az Európai Unióban, 2006–2015 (%)

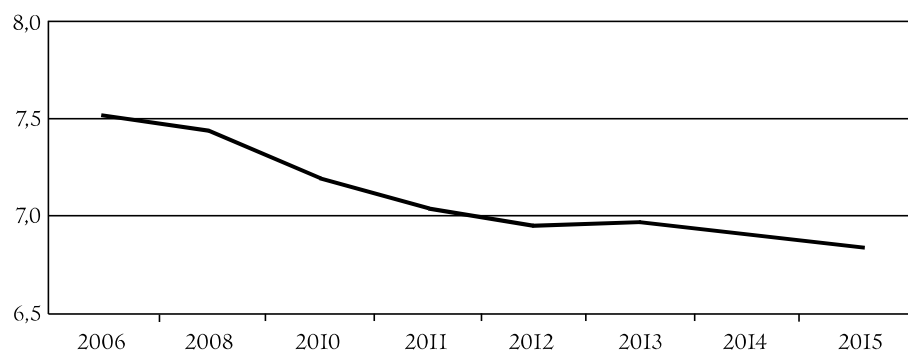
Forrás: Eurostat, a munkaerő-felmérések adatai alapján számítva

M12. ábra. Komoly anyagi nélkülözésben élők aránya Magyarországon és az Európai Unióban, 2006–2015 (%)

Forrás: Eurostat, EU SILC felmérések adatai alapján számítva

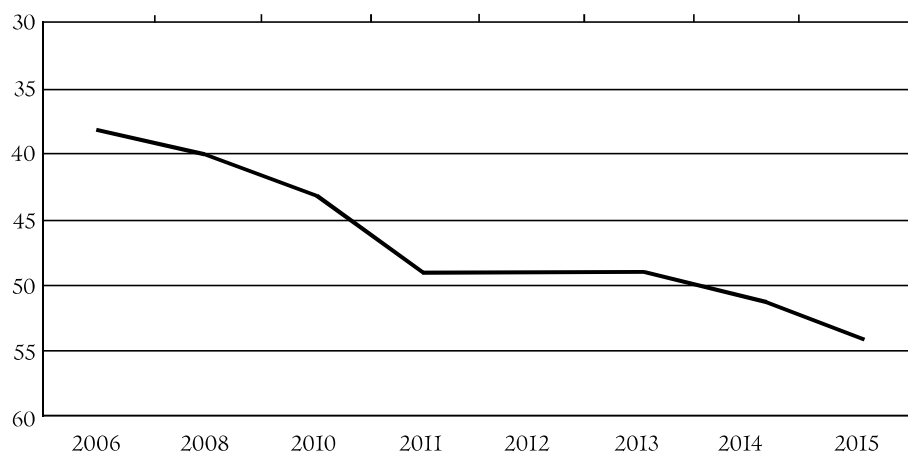
M13. ábra. A magyar demokrácia minőségének alakulása, 2006–2015

Források: az Economist Intelligence Unit EIU Democracy Index kiadványai, amelyek 2006–2010 között két évente jelentek meg, azóta évente publikálják őket

Megjegyzés: a 0-tól 10-ig terjedő skálán elért magasabb pontszám a demokrácia jobb minőségére utal.

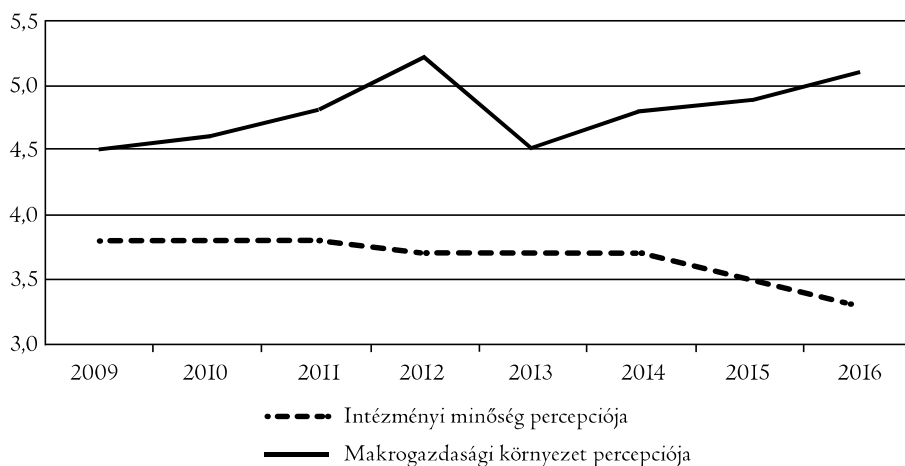
M14. ábra. Magyarország helyezése a demokrácia minősége szerint a világ 167 országa között, 2006–2015

Források: az Economist Intelligence Unit EIU Democracy Index kiadványai, amelyek 2006–2010 között két évente jelentek meg, azóta évente publikálják őket

Megjegyzés: a rangsorban kisebb számmal jelölt pozíció a demokrácia jobb minőségére utal.

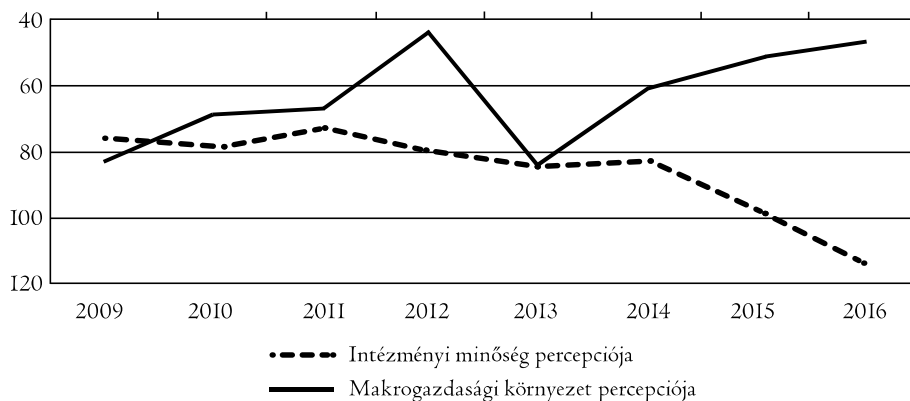
M15. ábra. A magyar gazdaság versenyképességének percepciója 2009–2016 között

Források: a Világgazdasági Fórum The Global Competitiveness Report évente megjelenő kiadványai, a dupla évszám szerinti korábbi évre vonatkoztatva

Megjegyzés: az 1-től 7-ig terjedő skálán elért magasabb pontszám az adott versenyképességi dimenzió kedvezőbb megítélésére utal.

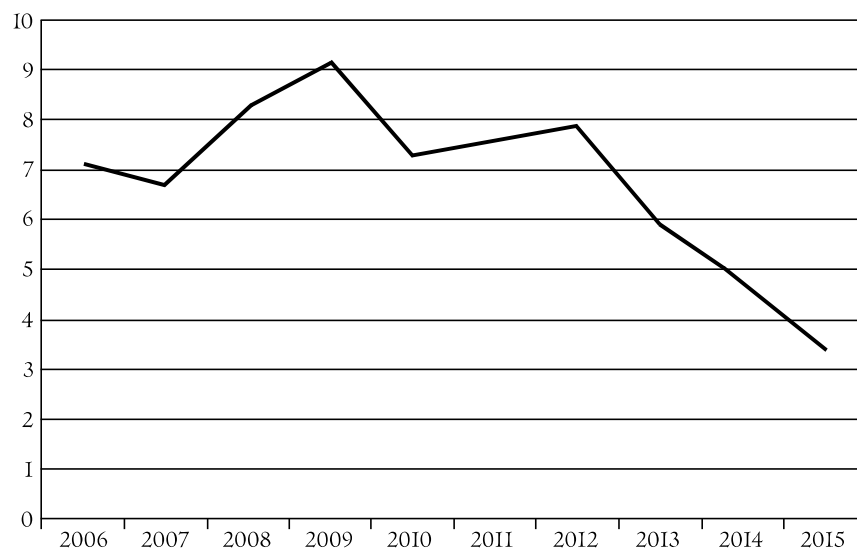
M16. ábra. Magyarország versenyképességi pozíciója a világ országai között, 2009–2016

Források: a Világgazdasági Fórum The Global Competitiveness Report évente megjelenő kiadványai, a dupla évszám szerinti korábbi évre vonatkoztatva

Megjegyzés: a rangsorban kisebb számmal jelölt pozíció az adott versenyképességi dimenzió kedvezőbb megítélésére utal. A jelentések alapjául szolgáló felmérésekben részt vevő országok száma 140 körül alakul, és bár évente kismértékben eltér, a fejlett és a közepes jövedelmű országok körében teljes körű.

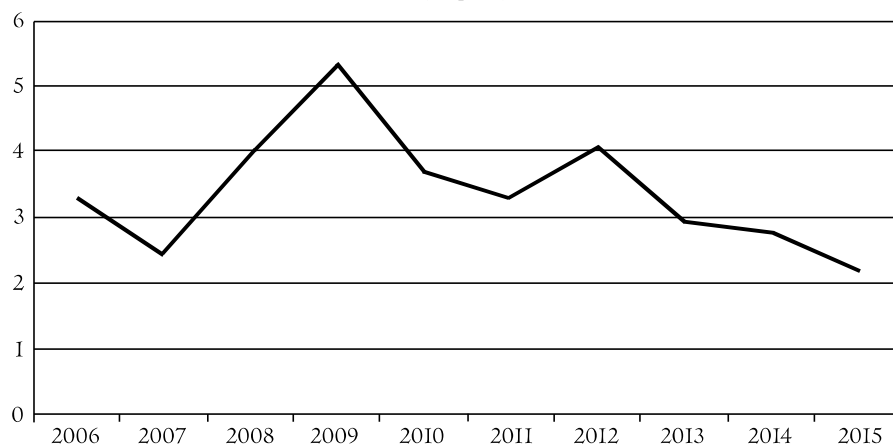
M17. ábra. Magyar hosszú távú államkötvényhozamok

Forrás: Eurostat

Megjegyzés: a maastrichti konvergenciakritériumok szerint meghatározott, a másodlagos piacokon átlagosan 10 éves lejáratú futamidővel forgalmazott államkötvények hozama.

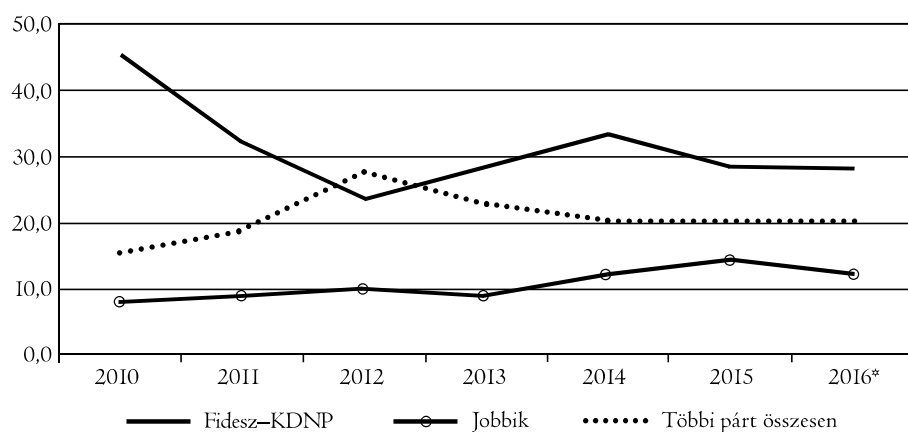
M18. ábra. A hosszú lejáratú magyar állampapírok hozamfelára (%-pont)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás

Megjegyzés: a maastrichti konvergenciakritériumok szerint meghatározott 10 éves lejáratú euróövezeti és magyar állampapírhozamok különbsége százalékpontban.

M19. ábra. A Fidesz–KDNP, a Jobbik és a többi ellenzéki párt éves átlagos támogatottsága 2010–2016 között

Forrás: saját számítás, éves átlagos pártpreferenciák a Közvéleménykutatók.hu oldalon közzétett valamennyi közvélemény-kutató pártpreferencia-méréseinek átlaga alapján. <http://kozvelemenykutatok.hu/partpreferencia/>. Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 14.

Megjegyzés: a 2016-os adat az év első 8 hónapjára vonatkozik.